

Формальна і семантична структури дериватів у говорах української мови: проблема кореляції

ТЕТЯНА ЯСТРЕМСЬКА*

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, вул. Козельницька, 4, UA-79026 Львів

Received: 2 January 2020 • Accepted: 27 March 2020

© 2021 Akadémiai Kiadó, Budapest

АНОТАЦІЯ

У статті порушено проблему кореляції формальної і семантичної структур дериватів. Дослідження здійснено на прикладі прикметників, дериватів із коренем *-gor-* (*-gír-*, *-gur-*), які входять до складу словотвірного гнізда з вершиною *gora* 'гора', 'верхня частина' і репрезентують семантичну опозицію 'верх' ↔ 'низ'.

Корпус прикметників із коренем *-gor-* (*-gír-*, *-gur-*) формує понад 60 одиниць, які описують орієнтацію об'єктів у просторі, окреслюють просторову кваліфікацію об'єкта та моделюють систему координат мовної (а радше діалектної) картини світу. Детально проаналізовано семантику прикметників першого та другого ступенів деривації (*gírний* / *górний*, *goráвий*, *gorístий*, *goríшний*, *gírський*, *górяний*, *goríський* тощо); префіксально-суфіксальних форм (*zgírний*, *zgírністий*, *zagírний*, *naígírний*, *naгористий* та ін.) та композитів (*krutogórний*, *ploskogírний*, *prostogírний* тощо). Семантичну структуру прикметників проаналізовано в межах двох семантичних субкомплексів, а саме: 'верхня / нижня частина об'єкта' та 'верхня / нижня межа'. Значення прикметників структуровано єрархічно. Усі значення (компоненти семантичної структури) ілюструють приклади, засвідчені в говірках української мови. Зафіксовані значення представляють різні аспекти життя українців.

Проаналізовані мовні одиниці відтворюють діалектні особливості, зокрема семантичні, характерні для говорів південно-західного наріччя української мови. Джерелами дослідження слугува-

* Corresponding author: E-mail: tetyana.yastremska@gmail.com

ли історичні та регіональні словники (Є. Желехівський, С. Недільський, П. Білецький-Носенко, Д. Яворницький, Б. Грінченко та ін.), а також діалектні тексти та лінгвістичні атласи. Семантичні зміни, виявлені на підставі аналізу історичних джерел і пам'яток української мови від XI ст., зафіксовано на різних історичних етапах. Це дало змогу не тільки окреслити особливості діалектної картини світу діалектоносіїв, відмінності у їхньому світогляді, знаннях та колективному досвіді, а й репрезентувати особливості діалектної номінації, деривації та семантики.

Діалектні відомості подано в семи порівняльних таблицях, які фіксують деривацію та семантику аналізованих лексем, а також семантичні зміни прикметників *гірський* / *гórський*, *горішний*. Задокументовано найдавніші фіксації дериватів від XI ст. та семантичну еволюцію слів. Аналіз формальних і семантичних структур дериватів підтвердив, що семантика базового слова є основою для формування семантики дериватів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

діалекти української мови, прикметник, композит, дериват, формальна структура, семантична структура, семантична опозиція, мотивація, кореляція

Проблема кореляції форми й семантики спільнокоренових дериватів, яка охоплює дериваційний, семантичний та мотиваційний аспекти їх аналізу, є важливою й актуальною, водночас вона потребує пошуку нових методів та об'єктів дослідження.

Предмет мого дослідження – деривати, зафіксовані в говорах української мови, які репрезентують семантичну опозицію «верх ↔ низ» як елементи словотвірних гнізд (далі – СГ) із вершинами *верх*, *гора*, *низ*, *діл*, *під*. Аналізовані похідні, формуючи систему координат мовної картини світу, важливі для опису орієнтації об'єктів у просторі та для просторової кваліфікації частини об'єкта.

Мета статті – проаналізувати формальну та семантичну структури прикметників-дериватів слова *гора* (із псл. *gora* – ЕСУМ 1: 562–563, ЭССЯ 7: 29–30) та виявити «точки дотику» дериватів у площині семантики.

Джерельною базою дослідження слугували матеріали південно-західного наріччя української мови (записи говіркового мовлення, діалектні картотеки, словники та тексти, лінгвістичні атласи), та історичні (фрагменти-цитати з українських пам'яток, словників), загальномовні словники за редакцією Є. Желехівського, С. Недільського, П. Білецького-Носенка, Д. Яворницького, Б. Грінченка, С. Єфремова, А. Ніковського.

Часткове гніздування – аналіз дериватів за частинами мови в межах семантично об'єднаних словотвірних гнізд – має переваги, адже дає змогу змодельовати узагальнену семантичну структуру дериватів, виокремити семантичні субкомплекси та групи, які можуть стати моделлю для формування значень прислівників у лексикографічних працях. Також «ефективним є аналіз семантичних словотвірних категорій у межах частиномовної семантики похідних слів» (Янценецкая 1979: 29).

Корпус прикметників із коренем *-гор-* (*-gip-*, *-гур-*) формує понад 60 одиниць, утворених морфологічним способом (суфіксальним, префіксальним, префіксально-суфіксальним, флексійним, основоскладання з афіксацією). Деривати розташовані на трьох ступенях деривації (далі – СД) від твірної основи.

Відповідно до формально-структурних особливостей прикметників виділено 4 підгрупи:

I. Безпрефіксні деривати I СД.

II. Безпрефіксні деривати II СД.

III. Префіксально-суфіксальні деривати.

IV. Композити.

I. Безпрефіксні деривати I СД, утворені від твірної основи *-гор-* (чи альтернантів), а також похідні від них утворення: *горáвий*, *гóр'аний*, *горістий* (*погóрістий*), *гор'іс'кий*, *гор'ішний* (*погор'ішний*, *гор'ішнийс'кий*), *г'ірний* (*г'ірн'ішний*, *горн'іний*), *г'ірністий*, *горовий*, *горовітий*, *г'ірс'кий*, *гóруватий*) (таблиця 1).

Таблиця 1. Деривати I СД

		I СД		II СД		III СД
<i>гор(а)</i>	→	<i>гор-áв(иї)</i>				
	→	<i>гóр'-ан(иї)</i>				
	→	<i>гор-іст(иї)</i>	→	<i>по-гóріст(иї)</i>		
	→	<i>гор-іс'к(иї)</i>				
	→	<i>гор'-ішн(иї)</i>	→	<i>гор'ішн-і́н(и)</i>	→	<i>гор'ішний-с'к(иї)</i>
			→	<i>по-гор'ішн(иї)</i>		
	→	<i>г'ір-н(иї)</i> <i>гóр-н(иї)</i> <i>г'ур-н(иї)</i>	→	<i>г'ірн-ішн(иї)</i>		
			→	<i>горн-і́н(иї)</i>		
	→	<i>г'ір-ніст(иї)</i>				
	→	<i>гор-ов(иї)</i>				
	→	<i>гор-овіт(иї)</i>				
	→	<i>г'ір-с'к(иї)</i> <i>гóр-с'к(иї)</i>				
	→	<i>гóр-увáт(иї)</i> <i>гóр-оват(иї)</i>				

Творення прикметників I СД не викликають ні запитань, ні заперечень. Увагу хочу зосередити на семантиці. Аналізовані деривати зберігають тісний семантичний зв'язок із базовим словом *гора*. На підставі аналізу історичних та діалектних матеріалів змодельовано семантичну структуру *гора*, елементи якої репрезентують два семантичні субкомплекси (далі – ССК) (Гриценко 1990: 154), а саме:

I. 'ВЕРХНЯ ЧАСТИНА ОБ'ЄКТА'

1. 'значне підвищення над навколишньою місцевістю або серед інших підвищень; гора'

1.1. 'Карпати як гірська система на сході Центральної Європи'

1.2. 'гірський хребет Чорногора, перейшовши який, можна потрапити на Закарпаття'

1.2.1. 'симв. межа, перехід у чужий світ, у далекий край, на чужину'

1.2.2. 'симв. перепона, перешкода'

- 1.3. 'мн. гірська, гориста місцевість, край'
 - 1.3.1. 'гірські райони Закарпаття (колись – Угорщина) чи Румунії'¹
 - 1.3.2. 'симв. чужий край, чужина'
 - 1.3.3. 'танець, поширений у гуцулів – мешканців Гуцульщини – гірського краю'
 - 1.4. 'верхня частина гори; вершина'
 - 1.4.1. 'поле в горах; полонина'
 - 1.5. '(незначне, перев. штучне) підвищення на поверхні рівнини; пагорб'
 - 1.5.1. 'могила, курган'
 - 1.6. 'велика кількість <землі, каміння, снігу, хліба>, складеного в купу; купа; дуже багато'
 2. 'верхня частина будівлі'
 - 2.1. 'верхня частина будівлі під покрівлю; горище'
 3. 'верхівка дерева'
 4. 'верхня частина об'єкта'
 - 4.1. '~ пристосування, предмета'
 - 4.2. '~ посудини'
 5. 'небеса; вись; небесний простір'; 'небесний світ'
 - 5.1. 'обитель Бога'
- II. 'ВЕРХНІЙ КРАЙ, МЕЖА'
1. 'надлишок, надмір'
 - 1.1. 'найвищий ступінь, міра вияву; найбільша кількість, максимум'
 - 1.2. 'керівництво, влада'
 - 1.2.1. 'щось непереможне, непохитне'

«Верх» у семантичній опозиції «верх ↔ низ» репрезентують деривати, що входять до складу СГ із вершинами *гора* та *верх*.² При цьому епідигма слова *верх*, окрім ССК 'верхня частина об'єкта' та 'верхній край', реалізує також ССК 'поверхня' (спорадично – 'сидячи на коні; верхи'). Варто зазначити, що і базове слово *гора*, і похідні від *гора* активно функціують зі значеннями, пов'язаними з горою ('значне підвищення над поверхнею землі'), при цьому засвідчені деривати-прикметники репрезентують усі три ССК, хоча другий і третій представлені досить спорадично (таблиця 2).

¹ Залежно від території фіксації: для галицьких гуцулів – це Закарпаття, а для буковинців – Румунія.

² Детально про формально-структурні та семантичні особливості базового слова *верх* та дериватів див. ЯСТРЕМСЬКА 2015, ЯСТРЕМСЬКА 2017а, ЯСТРЕМСЬКА 2017б, ЯСТРЕМСЬКА 2018а, ЯСТРЕМСЬКА 2018б.

Таблиця 2. Семантика безпрефіксних дериватів І СД, утворених від твірної основи -гор- (-г'ір-, -гур-)

	гориний	гірський	горний	гірський	горавий	горяний	гористий	гірний	горовий	горовий	горуватий
І. 'верхня частина'											
'розташований у верхній частині об'єкта; верхній (про частину об'єкта)'	+		+	+							
'~ будівлі; на горищі (про вікно)'	+										
'~ елемента будівлі (про одвірок)'	+										
'~ вище щодо інших елементів будівлі'	+										
'який живе на горищі (про тварину)'			+								
'~ пристосування (перев. про назви частин ткацького верстата, жорен, гончарного круга)'	+										
'розташований на підвищенні'			+								
'~ тіла людини (тварини) (про зуб, щелепу)'	+		+								
'розташований вище щодо інших об'єктів'			+								
'пов'язаний із горою, з горами (про рельєф, вершину, хребет, долину)'	+	+	+						+		
'розташований у горах (про землю, пасовище, поле, ліс, дорогу, потік, річку, будівлю)'	+	+									
'розташований, локалізований у гірській місцевості (про село, повіт, околицю, край, терен, країну)'		+					+				
'пов'язаний із гірською місцевістю; характерний для гірської місцевості (про природу, клімат, повітря)'		+									
'який функціює, поширений у горах (про заняття, виробництво)'		+									
'який мешкає (тимчасово оселився) в гористій місцевості (про людину)'		+									
'характерний для мешканців гірської місцевості (про говір, почуття, одяг)'		+		+							
'який росте, живе в горах (про рослин, тварин)'	+	+									

‘вирощений, вироблений, зібраний у горах (про молокопродукти, сіно)’		+									
‘із виглядом на гори (про кімнату)’	+										
‘який дме в напрямку з гір (про вітер)’	+							+			
‘який видобувають із гірських надр (про корисні копалини)’		+		+		+					
‘який розташований вище щодо іншої частини села’	+										
‘розташований ближче до верхів’я річки’	+										
‘який дме в напрямку від верхів’я річки (про вітер)’	+										
‘із виглядом на гори (про вікно кімнати)’	+										
‘горбистий, горбкуватий, вкритий пагорбами (про поле, гору, місце, дорогу)’			+								+
‘гористий, вкритий горами (про територію, місцевість)’					+	+			+		
‘який летить у напрямку вгору (про м’яч)’	+										
‘Божий, Божественний (про книгу)’	+			+							
‘побожний, вірний Богові (про людину)’				+							
‘всевишній (про Бога)’				+							
‘високий, величний, піднесений, патетичний’				+							
II. ‘верхній край’											
‘розташований скраю, на межі; крайній; межовий (про межу, границю)’	+										
‘розташований на вищому рівні; який стоїть вище за інших (про людину)’	+										
‘найголовніший, найвищий (про чин, статус)’	+										
‘чванливий, ‘зухвалий (про людину)’				+							
III. ‘поверхня’											
‘поверхневий, який є на поверхні (про землю)’								+			
‘лицьовий (про бік тканини)’	+										

Назви *горáвий, гор̑яний, гірні́стий, горові́тий, горува́тий* є моносемічними, вони вказують на певну ознаку об'єкта (переважно місцевості, території).

Семантичну структуру полісемічних прикметників *гórний (г'і́рний, гур̑ний), гор'і́шній* та *г'і́рс'кий (гóрс'кий)*, яка репрезентує розвиток, трансформацію значень, а також семантичну тяглість від найдавніших фіксацій до сучасних, активність вживання слова в конкретний історичний період, ілюструють таблиці 3–5.

Таблиця 3. Семантика прикметника *гórний (г'і́рний, гур̑ний)*

	XII	XV	XVI–XVII	XVIII	XIX	XX–XXI
‘розташований у верхній частині; верхній’				+	+	+
‘пов’язаний із горою, з горами; гірський’		+	+	+	+	+
‘розташований у гірській місцевості’	+					
‘який видобувають із гірських надр’			+	+		
‘небесний, Божий’			+	+		
‘всви́шній’			+			
‘побожний, вірний Богові’			+			
‘високий, величний, піднесений, патетичний’					+	
‘чванливий; зухвалий’						+

Варіанти *гórний (г'і́рний, гур̑ний)*³ мають досить низьку частоту вживання в сучасних говірках і засвідчені переважно в історичних джерелах зі значеннями:

1. ‘розташований у верхній частині об'єкта; верхній’ (Николаев–Толстая 2001: 88); пор.: *Supern(us), ve(p)хни(й), го(р)ни(й)* (СУМ XVI–XVII 7: 33);

1.1. ‘який живе на горищі’: *Горна куніц'а* (Аркушин 2016: 100);

1.2. ‘розташований у верхній частині тіла людини’: *W(m) нѣна горная часть члѣка ест' нѣомъ: долнаа же землею, такъ и въ горней части, члѣка, въ главѣ в бѣло(м) и безкровномъ мозкѣ, оумѣ невидимый* (СУМ XVI–XVII 7: 33);

1.3. ‘розташований на підвищенні’: *Горне сѣдалище* (Яворницький 1920: 154); пор.: *Горное сѣдалище* (XVII) (Тимченко-ІС: 574); *Мѣрочникамъ, що каменя до олтаря на горное сѣдалище обробляли ноль сема золотого* (Тимченко-ІС: 574);

2. ‘розташований вище щодо інших об'єктів’: *На месте горнемъ Киевскомъ* (СУМ XVI–XVII 7: 33); *дѣ гл(р)него ѡ(к)на* (СУМ XVI–XVII 7: 33); *До горное свѣтлицѣ (ключі)... пану Николаєви* (XVII) (Тимченко-ІС: 574);

³ Очевидно, запозичення з польської мови; польськ. *górný* ‘верхній, високий; перен. піднесений; діал. гордий, чванливий, зарозумілий’ є похідним від іменника *góra* ‘гора’, спорідненого з укр. *гора* (ЕСУМ 1: 324).

3. ‘пов’язаний із горою, з горами (про вершину, хребет, долину)’ (ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 1: 142, 153, ГРІНЧЕНКО 1: 286, ГРІНЧЕНКО 1927: 348, СУМ 2: 75, СУМ-20: 637): *Вода сошедши с высоты горная* (XV) (ТИМЧЕНКО-ІС: 452); *Григорьи же Васильевичь собѣ горную страну Перемышльскоую мыслиаше одержати* (XV) (ТИМЧЕНКО-ІС: 574); *Есть... в горных сторонах село* (XVII) (ТИМЧЕНКО-ІС: 574); *Місто Іерусалим, нинѣ виносися и горный Сіоне, ликуй, веселися* (XVIII) (ТИМЧЕНКО-ІС: 424); *Маріа пошла на горныѣ (мѣстца) спѣшнѣ до мѣста Іюдина* (СУМ XVI–XVII 7: 33); *Жито и ячмѣнь на горныхъ поляхъ шванкуєть* (XVIII) (ТИМЧЕНКО-ІС: 574); *Горный... Montan(us)* (СУМ XVI–XVII 7: 33);

3.1. ‘розташований, локалізований у гірській місцевості (про місто)’: *Въ горнымъ градѣ* (XII) (СРЕЗНЕВСКИЙ 1: 560);

3.2. ‘який видобувають із гірських надр (про корисні копалини)’: *Золота чи(с)того з доходу(в) го(р)ни(х) бира(л)* (СУМ XVI–XVII 7: 33); *Нефта горная, подобная діогтю доброму* (XVIII) (ТИМЧЕНКО-ІС: 574);

4. ‘Божий, Божественний (про царство, Єрусалим тощо)’ (ТИМЧЕНКО-ІС: 574, СУМ XVI–XVII 7: 33): *Ѡбица(л)... ѡному горне(мѣ) цр(с)тѣ* (СУМ XVI–XVII 7: 33); *Радѣ-ся лѣствице* [‘драбина як шлях до спасіння’ – Т. Я.], *по которой встѣпѣмъ на высотѣ горную* (СУМ XVI–XVII 16: 140); *Горный (небесный) Іерусалим* (СУМ XVI–XVII 7: 33–34); *Премѣнивши фрасунокъ на горную радость, отложѣмо от себе грѣховную сладость* (XVII) (ТИМЧЕНКО-ІС: 574);

– *горный палац ‘небесне царство; рай’: По тыхъ земныхъ трудахъ и працахъ вытхни собі в горныхъ палацахъ* (СУМ XVI–XVII 7: 33, ТИМЧЕНКО-ІС: 467, ТИМЧЕНКО-МС 1: 160);

– *горне мѣсто ‘горный палац’: Люде, которыи... тѣ(т) на свѣтѣ мѣста кѣ мѣшка(н)ю не маючи... але оногo горнегo, и вѣчнѣ, в пришло(м) бѣ(з)конечномъ животі... шѣкаючи, тою земною... славою не толко гордили, але сѣ тежѣ брыдили* (СУМ XVI–XVII 7: 70);

4.1. ‘всевишній (про Бога)’: *Бѣъ горный, бѣъ Израилевъ* (СУМ XVI–XVII 7: 33);

4.2. ‘побожний, вірний Богові (про людину)’: *Прагнѣть горными абы всѣ мѣшканицы были В вышнѣ(х) любобѣтѣшны(х) гмахъ вѣчнѣ жили* (СУМ XVI–XVII 16: 166);

5. ‘високий, величний, піднесений, патетичний’ (ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 1: 153);

6. (гурны́й) ‘чванливий; зухвалий’: *Гурный ‘гордый; stolz; hoffärtig* [високомірний, чванливий – Т. Я.]’ (ВЕРХРАТСЬКИЙ 1877: 12); *Шчоби суд не казал, шчо ѣа гурна така, зүфала така* (КМІТ 1934–1939: 53, ОНИШКЕВИЧ 1: 200); *Та не буд’ такѣв гурнов бабѣві* (КМІТ 1934–1939: 53, ОНИШКЕВИЧ 1: 200); *Гур’ати, ѣак стайѣ гурным, до никого ни хѣс’а вобзивати* (ОНИШКЕВИЧ 1: 200).

Таблиця 4. Семантика прикметника *гірський* (*гóрський*)

	XII	XV	XVI–XVII	XVIII	XIX	XX–XXI
‘пов’язаний із горою, з горами; гірський’		+			+	+
‘розташований, локалізований у горах’					+	+
‘характерний для гірської місцевості’					+	+
‘який функціює, поширений у горах’					+	+
‘який мешкає в гірській місцевості’			+	+	+	+
‘характерний для мешканців гір’					+	+
‘який росте, живе в горах’					+	+
‘вирощений, вироблений, зібраний у горах’					+	+
‘який видобувають із гірських надр’					+	+

Семантична структура прикметника *гірський* (*гóрський*) зосереджена довкола основного значення базового слова ‘гора’:

1. ‘пов’язаний із горою, з горами (про гірську вершину, хребет, долину)’ (ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 1: 142): *В тім закутку не бачимо вже рівнобіжно уложених гірських пасем, але порозривані групи гір* (ШУХЕВИЧ 1: 1); *Пішли <няўки> у май даліш недей, себто у найвисішї граничні пасма гірські* (ОНИЩУК 1909: 57); пор.: *На горскихъ вѣрстьхъ* (XV) (СРЕЗНЕВСКИЙ 1: 561);

– *гірská кул’бака* ‘сідловина гори’ (ОНИШКЕВИЧ 1: 394);

– *гірс’ке сідло* ‘сідловина гори’ (ГОЦКИЙ 1895–1903: 112, ОНИШКЕВИЧ 2: 218): *Звільнити швидкість – кинемо оком на мапу: так, зараз закрут, гірське сідло, і потім вже спуск на польський бік* (ЛЛ 2015: 62);

– *гірське пасмо* ‘гірський хребет’ (ГРІНЧЕНКО 1927: 348);

1.1. ‘розташований у горах (про землю, поле, річку)’: *Родичі його були бідні і працювали в потї чола на маленькім окрайку нужденної гірської рілі* (ШУХЕВИЧ 2: 311); *И ходъ гірська земля ѡ підсонє ни є досідні на управу рілі, то однако тут дуже добре можна управлєти царинки, пасовиска и полонини* (ГК 1935: 105); *Ўазы (лазы) = сінокосы в гірських льісох* (ВЕРХРАТСЬКИЙ 1902: 431); *Відповідно до вірувань Зеленців, гірські ліси замешкують усякі духи і планети* (ОНИЩУК 1909: 2); *П’ідн’іма́йе“мес’а г’ірс’кы́ми круты́ми дорóгами ўсе дгóр’і і дгóр’і* (МИГОЛИНЕЦЬ–ПИСКАЧ 2004: 141); *Єк шумні води гірські, ни стихають через цілі Божі света керекорити по горах коледники* (ШЕКЕРИК–ДОНИКІВ 2009: 96); *Викупаємо свої брудні тілеса в гірських потоках!* (ЛЛ 2015: 163);

– гірська вода ‘гірська ріка’: «Кобілиця» – менша гать на гірській воді (Гоцкий 1895–1903: 103, Кміт 1934–1939: 113); Пструг – се дуже ніжна риба. Живе в гірських водах (ЛЛ 2015: 655);

1.2. ‘розташований, локалізований у гірській місцевості (про село, околицю)’: В ди́кiм горськiм краю, повнім усеко́ї ди́кої звіри, коли но́чями або й днями вовки підходьот під хати – шо є дуже ни́безпешно (ГК 1935: 148); Ся галу́зь домашнього промислу не розви́нула ся по гірських селах (Шухевич 2: 271); То́та ма́ржина́ уже́ сорок ро́кіу́ тому́ наза́д зiста́ла до́слі́джена́ в по́вітi гірськiм ліма́ніу́ским (ГК 1935: 124); Кiнь, який те́пер жи́ве у го́рах, відпо́відає потре́бам Гу́цулів i гірськoму те́ренови́ (Шухевич 1: 79); В Гали́чинi: ве́лікий, одна́кож в де́ко́трих гірських о́колицях та́кож ве́лікий (Верхратський 1899: 28); Ина́кийши то́гди́ був на́ш гірський сві́т (Шекерик-Доників 2009: 261);

1.3. ‘характерний для гірської місцевості (про природу, клімат)’: Лю́де, и́кі та́м жи́ють, ве́дуть за́йжде́ за́йзету́ войну́ из гірско́ї приро́доу́ (ГК 1935: 106); <Ма́ржина> здо́рова, відпíрна на сла́бости, при́звиче́на до обста́вин гірсько́го підсо́ня [‘клі́мат’ – Т. Я.] (ГК 1935: 124); За те, що ві́льно ї́м відди́хати гірським пові́трєм, пла́тити́ вла́ститель бу́рде́я 5 зр. податку́! (Шухевич 1: 112);

1.4. ‘який функціює, поширений у горах (про заняття, виробництво)’: Гiрськi газдíвства ни́ є до́брi для са́женя́ горо́днини́ и сі́еня́ сю́бини́ (ГК 1935: 105); Гiрське́ мо́лочарство́. [...] Гiрське́ мо́лочарство́ є дво́екого́ роду́ а́то: о́вече́ й ко́ровече́ (ГК 1935: 128);

1.5. ‘який мешкає (тимчасово оселився) в гористій місцевості’: Коло́мыйка – пля́ска и пе́сня у гу́цуловъ, горських́ жи́телей Гали́ци́и и Буко́ви́ни (Білецький-Носенко 1966: 189); Бу́в схо́жий до гірських́ розбíйникíв (Гринченко 1: 286); Де́ко́три ма́дярськi сло́ва ужи́вають ся на́вiть в мно́гих о́колицях Гали́чини, íменно́ ме́жи лю́дом гірським, я́ко су́межним з Уго́ричи́ною (Верхратський 1899: 5); В́сi iнчi ро́лі гра́ли на́шi гірськi Гу́цули́ (Шекерик-Доників 2009: 209); На ‘ка́мени’, на ‘на́ви’ш:и́м, си́ди’т ‘До́убуш’ ‘гі́рск-и’ї́, Та́к-и’ї́ ‘фа́їни’ї́ та́й ве’сели’ї́, капе́л’ух за’гі́рск-и’ї́ (СГГРЯ 1: 507); пор.: Та́кихъ́ же о́бичає́въ су́ть и протчи́є та́таре го́рськiє́ (XVIII) (Тимченко-ІС: 578);

– пла́нiта́ гірська́ ‘гірська богиня; злий дух, який живе в горах’ (Желехівський-Недільський 2: 657);

– ‘гі́рск’а ‘ба́ба ‘знахарка’ (Колеснік 2016: 146): Ї́ ‘го́ри хо́дили до ба’б’ї́у / ‘гі́рск’і́ ба’би́ (Колеснік 2016: 318);

1.6. ‘характерний для мешканців гірської місцевості’:

– гірськí го́вори ‘го́вори (діалектне мовлення) горя́н’: И́менно́ гірськí го́вори о́казують́ всю́ду під́ тим згла́дом ве́лику́ розмаíтiсть (Верхратський 1902: 2);

– ‘хо́рс’кий чипе́ц’ ‘чiпе́ць, який носять горя́ни’ (Фальковські 1935: 19, Онишкевич 2: 345);

1.7. ‘який росте, живе в горах (про рослин, тварин)’: Сні́говí оби́шари́ покрива́ють ся гу́стою, бу́йною́ тра́вою, на зе́ленíм тлі́ яко́ї зма́льовує́ ся жи́вий кили́м га́рних гірських́ «чíчок» (Шухевич 2: 184); Гу́цулський кíнь є на́йлі́пшим гірським ко́нем на сві́ті (ГК 1935: 137); Ро́стом, що́пра́вда, не ви́гна́лась ви́сока, як гірська́ я́лиця, ста́ну та́ж не бу́ла стру́нко́топо́линого́ (ЛЛ 2015: 153);

1.8. ‘ви́рощений, ви́роблений, зiбра́ний у го́рах (про мо́локо́продукти, сі́но)’: И́ тимунь́ гі́рське́ ма́сло та́й си́р пере́ви́ши́шаю́т сво́юю́ до́брото́у, сма́ком, за́пахом, ма́сло та́й си́р из до́лїу́ (ГК 1935: 128);

1.9. ‘який ви́добу́вають iз гірських́ надр (про ко́рисні ко́палини)’: То́ ‘чи́л’ний ќруг // на́ні пі́т:очу́вали на́ ‘чин:е́ // ...во́но ‘бу́ло з гі́рск’ого́ чи́р’во́ного ‘ка́мен’у́ (Гуйванюк 2006: 122).

Таблиця 5. Семантика прикметника *горішний*

	XII	XV	XVI–XVII	XVIII	XIX	XX–XXI
I. 'розташований у верхній частині об'єкта; верхній'					+	+
'розташований вище щодо іншого об'єкта'				+	+	+
'пов'язаний із горою, з горами; гірський'					+	+
'розташований у горах'				+	+	+
'який росте, живе в горах'					+	+
'розташований ближче до верхів'я річки'			+	+	+	+
'який дме у напрямку з гір'					+	
'із виглядом на гори'					+	
'який летить у напрямку вгору (про м'яч)'				+		+
'небесний, Божий'	+		+			
II. 'розташований на верхній межі; крайній'					+	+
'найголовніший, найвищий'				+		
'розташований на вищому рівні; який стоїть у піраміді вище за інших'					+	
III. 'лицьовий (про бік тканини)'					+	+

Прикметник *горішний* виявляє складну семантичну структуру, репрезентуючи всі 3 ССК базового слова *гора*, і активно вживаний у говірках:

1. 'розташований у верхній частині; верхній': *Вишитки <хлопці> мають в руках довгы палицы з прибитыми до горішнього кінця бляшками, котрымы черчат заєдно* (ВЕРХРАТСЬКИЙ 1902: 223); *Горішня частина ярма, що іде по карку волів, се «плечé», а долішня під шиєю «підгóрниця»* (ШУХЕВИЧ 2: 165); *Вкінці може кишка таки сама через себе скрутитися або горішня її часть може всунутися в долишню, і через се наступає цілковите заткане проводу кишкового* (ЛЛ 2015: 215);

2. 'розташований у верхній частині (об'єкта)':

2.1. '~ будівлі, на горищі; горищний': *Горішне вікно* (ГРІНЧЕНКО 1: 312, ГРІНЧЕНКО 1927: 379); *Подивиться козак Нечай в горішню квартиру* (ГРІНЧЕНКО 1: 312); *Подивиси, Марієчко, в горішню квартиру, / Подиви си, он там стоїт Василь на подвірю* (ШУХЕВИЧ 3: 202);

2.2. '~ елемента будівлі': *Горішний одвірок над хатніми дверьми* (ГРІНЧЕНКО 1: 312);

2.3. '~ вище щодо інших елементів будівлі':

– *горішна хата* 1. 'кімната, розташована вище за іншу': *В граждах май багатіших газдів є дві хати з обох боків хорім, одна хата горішна а друга долішна. Назви цесі відси пішли, шо одна хата є вісше або низше покладена за ґрунтом* (ГК 1935: 149–150); 2. 'кімната з виглядом на гори': *Називають теж таку хату, що стоїть звернена до полонин, «горішною»*

(ШУХЕВИЧ 1: 95, ГРІНЧЕНКО 1: 312 [«та изъ хат (комнатъ), которая находится въ сторону горъ (въ подгорныхъ мѣстностяхъ)»], ГРІНЧЕНКО 1927: 379);

2.4. ‘~ приладу, пристосування (чи його елемента)’: Горішній обруч іде в отвір вуха (КОВІЛЬНИК 1936: 31); Долішнє і горішнє рамя вузії мало що від пня (КОЛЦУНЯК 1919: 221); Іду я швидче и она біжит, шо я стану и она стане; тай так гнала аж до горішного муру и там пропала (ОНИЩУК 1909: 54); Горішній образок вказує западницю наставлену, а спідний показує, як двері на валу подали ся одним боком у яму (ШУХЕВИЧ 2: 235);

– гурішній триб ‘частина ткацького верстата’: Гур’ішній триб притримує ‘гал’ма, йа’ку ше називають ‘сука (ШИЛО 2008: 90);

– горішній камінь ‘верхній камінь жорен’: Камінь у млині буває горішній і долішній (ГРІНЧЕНКО 1: 312); пор.: Мельница прозывается горшняя о двухъ колахъ мучныхъ (XVIII) (ТИМЧЕНКО-ІС: 569);

– горішній навій ‘частина ткацького верстата’: Горішній навій (ГРІНЧЕНКО 1: 312, ГРІНЧЕНКО 1927: 379);

2.5. ‘~ частини тіла (про зуб, губу, щелепу)’: Тай корова збула сі горішних зубів, а лістала за то роги (ОНИЩУК 1909: 19); Зуби: бракує лівий, горішній сікач [‘зуб-різець’ – Т. Я.], оба праві моляри (КОВІЛЬНИК 1937: 59);

– горішня чѣлюсть ‘верхня щелепа’ (ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 2: 1063);

– горішня щока ‘верхня щелепа’: Зуби долішньої щоки заховані в цілості, в горішній щоці бракує два праві моляри й один лівий премоляр (КОВІЛЬНИК 1937: 58); Вуса з гор’ішної ішчѣк’іє (ОНИШКЕВИЧ 2: 394);

3. ‘пов’язаний із горою, з горами (про рельєф)’ (ЗАКРЕВСЬКА 1997: 48);

– горішня йіма ‘заглиблення серед гір’: Ой куєт ми зазулиця, сидит на ворини, / Ой ми єго поховаєм в горішню йиму (ШУХЕВИЧ 3: 217);

3.1. ‘розташований у горах (про будівлю)’: Кудя йдете, годні хлопці? – Фитючок питає; / Йдемо ми на Ворохту у горішню стаю (ШУХЕВИЧ 3: 223); Мій прапрадідо Матей за такі гроші горішню церкву поклав (ШУХЕВИЧ 5: 196);

3.2. ‘який росте, живе в горах (про рослин, тварин)’ (ГОЛОВАЦЬКИЙ 1982: 488);

3.3. ‘який розташований вище щодо іншої частини села’: Горішній коніць (КМІТ 1934–1939: 49, ОНИШКЕВИЧ 1: 185); Одна <баба-повитуха> ‘була тут у сел’і ў гор’ішному ку’т’і (КОЛЕСНИК 2016: 325);

3.4. ‘який розташований ближче до верхів’я річки (про притоку, течію)’ (ТИМЧЕНКО-ІС: 582, ГРІНЧЕНКО 1: 312): Інші гуцульські оселі понад Рибницею і понад Черемошем та обома його горішними відногами [‘притока, відгалуження’ – Т. Я.] Чорною і Білою Річками (ЛОМАЦЬКИЙ 1965: 102); Зустріла їх на вулиці, як верталися з купелі, з горішньої течви річки (ЛПЛ 2015: 430); пор. у складі мікротопонімів: Інший характер мають гірські села над обома ріками Черемоша і над горішнім Прутом (ГК 1935: 145); В Жукотині пливе ріка Дністер, до якої впадають потоки: Горішній потік, Долішній потік, Дністрянський потік (КОВІЛЬНИК 1936: 22);

3.5. ‘який дме в напрямку з гір (про вітер)’:

– горішній вітер 1. ‘тс.’ (ГРІНЧЕНКО 1927: 379): Вітер горішній віє з Угорицини (з верхів гір), долішній з півночі з долів (ШУХЕВИЧ 4: 5); 2. ‘вітер із берега; береговий’ (ГРІНЧЕНКО 1927: 379); 3. ‘вітер із заходу; західний вітер’: Горішній вітер без дожджу не обийде сї; Горішній вітер все дожджу нарве (ФРАНКО 2: 421, ОНИШКЕВИЧ 1: 185); 4. ‘вітер із півночі (північного

сходу); північний, північно-східний вітер': *О вѣтрѣ: сѣверный (на Днѣпрѣ)* (ГРИНЧЕНКО 1: 312, ГРИНЧЕНКО 1927: 379); *Сѣверо-восточный* (ГРИНЧЕНКО 1: 312, СУМ 2: 131);

3.6. 'із виглядом на гори (про кімнату)':

– *горішна хата* → *горішний* 2.3;

4. 'який рухається (летить) у напрямку вгору (про м'яч)': *Прекрасно боронив горішні стріли* ['вид удару у футболі' – Т. Я.] і т. зв. «віконця», клясично розтягаючись в повітрі, наче струна (ЛЛ 2015: 167); пор.: *Ракетъ низовыхъ и горъшнихъ* кидано премного (XVIII) (ТИМЧЕНКО-ІС: 582);

5. 'Божий, Божественний (про книги)': *Въ горъшньиѣхъ книги написаѣхъ* (XI) (СРЕЗНЕВСКИЙ 1: 562);

6. 'розташований скраю, на межі; крайній; межовий (про межу, границю)': *Повисше горішньої границі лісів (1670 т.) росте «жѣребъ» (Pinus Pumilio) аж до найвисших вершиків* (ШУХЕВИЧ 1: 18);

7. 'найголовніший, найвищий (про владу, чин, статус)': *Горъшньиѣхъ цѣсарьствѣхъ* (XI) (СРЕЗНЕВСКИЙ 1: 562); *Зачудовали сѧ горъшнѣхъ аггли...* ['ангели' – Т. Я.] *Отповѣдѣли им долни аггли...* (ТИМЧЕНКО-ІС: 773);

8. 'розташований на вищому рівні; який стоїть у піраміді вище за інших (про людину)': *На них стають на плече 3 зглядно 2 парубки в той спосіб, що кождий з них стає двом долішним, одному на лѣве, другому на праве плече; долішні обносять горішних до округи церкви* (ШУХЕВИЧ 4: 238);

9. 'лицьовий (про бік тканини)': *Сторона полотна чи сукна, на якій видно вишитий взір, се «правий бік», а противна сторона «лівий бік»; правим боком звернене шмате чи одежа на верх, а лівим до тіла; бік полотна, звернений при шитю до швалі, називає сѧ «долішний», а тот від неї «горішний»* (ШУХЕВИЧ 2: 154, ГРИНЧЕНКО 1: 312).

Дериват *гірнішний* задокументовано у формі найвищого ступеня порівняння – 'найголовніший (про людину)': *Ек уставетци усі <коледниці> табори редом на цвинтари, за проводом першего и гірнішого берези* ['старший серед колядників' – Т. Я.], *коледуючі обходѣт тричі церкву, а відтак плетучі идут до попа коледувати* (ГК 1935: 52); пор. також у пам'ятках XVII ст. приклад вищого ступеня порівняння – *гѣрніший* 'супр. до *горний* 1.4; розташований вище щодо інших об'єктів': *До skleпу горнѣйшого ключѣ у пана Андрея Білдаги* (XVII) (ТИМЧЕНКО-ІС: 574).

Прикметники *погорістий*, *погор'їшний*, на нашу думку, утворено в результаті префіксації від безпрефіксних прикметників *горістий*, *гор'їшний*. А. Грищенко зазначає: «власне префіксальне творення похідних у системі прикметникового словотвору обмежується тільки випадками дериваційного відношення вихідна прикметникова одиниця → похідна прикметникова одиниця і пов'язане насамперед з модифікацією значення вихідної одиниці» (ГРИЩЕНКО 1978: 178). Проте діалектний матеріал демонструє приклад аналогічної семантики, наприклад: *горішний* = *погорішний* 'який дме в напрямку з гір (про вітер)' (ГРИНЧЕНКО 1927: 379): *Вітер горішний віє з Угорицини (з верхів гір), долішний з півночи з долів* (ШУХЕВИЧ 4: 5); *Погорішний вітер* (ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 2: 673); *горістий* = *погорістий* 'розташований, локалізований у гірській місцевості (про територію, місцевість)' (ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 1: 153, ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 2: 673, СУМ 2: 129, СУМ-20: 663): *Руснакам угорским ставало що раз важше і они по части переходили через хребет карпатский до Галичини, де оселяли сѧ на планних, погорістих землях, котрі тоді відай*

дуже слабо були залюднені (ВЕРХРАТСЬКИЙ 1901–1902: 2); пор. у пам'ятках від XVII ст.: Землю... которую людюви свему гдѣ бгѣ обещал... гористую и полную (ТИМЧЕНКО-ІС: 569).

Прикметник *горішнінський* – 'який мешкає у верхньому (горішньому) кінці села' (ЖВЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 1: 153, ФРАНКО 2: 421, ОНИШКЕВИЧ 1: 185): *Горішнінський чоловік*, а *дол'шин'їнський* *часто си брат'ї* (ОНИШКЕВИЧ 1: 185) – розташований на III СД словотвірною ланцюжка: *горá* → *гор'їшний* 'який розташований вище щодо іншої частини села' → *гор'їшини* 'мешканці горішньої частини, кінця села' → *горішнінський*.

II. Безпрефіксні деривати II СД. Виокремлено прикметники, утворені від:

– назв осіб: деривати *гор'їнський*, *гурал'ський* утворено від назв мешканців гірської місцевості (*гор'їни*, *гурал'*), а *г'їрничий*, *г'їрнич'ський* – від назви робітника *каменярі*, *рудника*; *каменяра* (*г'їрнік*);

– від назв будівель, приміщень: *горішничий* (від *г'їрище* 'горище, стрих'), *г'їрничий* (від *г'їрничця*, *г'їрничця* 'кімната');

– від географічних назв: *пагористий* 'горбистий, гористий, вкритий пагорбами' (СУМ 6: 10) (від *пагір* 'пагорб, гірка');

– від топонімів: *загоріцький* (*загор'їцький*) 'який мешкає в с. Загірочко Жидачівського р-ну Львівської обл.: Чула_с' і про С'їнку / йа'к'ї ту 'мешкаў / бо'ро'їниў л'їдиї заго'ї рец'к'їх в'їд'м та'тар і в'їд'м па'н'їў / не'ре'ховува'є ў 'горах (ГЛІВЧУК 2005: 83); детально див. таблицю 6.

Таблиця 6. Деривати II СД

		I СД		II СД
<i>гор(а)</i>	→	<i>гор'-їн(и)</i>	→	<i>гор'їн-ський(иї)</i>
	→	<i>г'їр-нік(о)</i>	→	<i>г'їрнич(иї)</i>
			→	<i>г'їрнич'-ський(иї)</i>
	→	<i>гур-ал'(о)</i>	→	<i>гурал'-ський(иї)</i>
	→	<i>гор-їнич(е)</i>	→	<i>горішч-ський(иї)</i>
	→	<i>г'їр-ніц'(а)</i> <i>г'їр-ніц'(а)</i>	→	<i>г'їрнич-ський(иї)</i>
	→	<i>па-г'їр(о)</i>	→	<i>па-гор-ист(иї)</i>
	→	<i>За-г'їр-очк(о)</i>	→	<i>загоріць-ський(иї)</i>

III. Префіксально-суфіксальні прикметники утворені за допомогою поєднання префіксів *з-* (*із-*), *за-*, *між-* (*межи-*), *на-*, *під-* та суфіксів *-н-*, *-ан-*, *-ський*, *-ист-* (таблиця 7). Аналізуючи прикметники з погляду словотвору, «треба брати до уваги дві обставини: прикметники – категорія, що історично виникла на базі іменників, а отже, в них мають виділятися ті самі найдавніші префікси, що й у іменниках; прикметники, як і прислівники, будучи виразниками ознаки, часто утворювалися на базі прийменникових словосполучень, втягуючи, таким чином, прийменник у систему свого словотвору» (ЖОВТОВРЮХ 1979: 242).

Таблиця 7. Префіксально-суфіксальні деривати

		I СД		II СД
<i>гор(а)</i>	→	<i>з-гір-н(уї)</i>	→	<i>зг'іри-їст(уї)</i>
	→	<i>з-г'ор-ист(уї)</i>		
	→	<i>за-гір-н(уї)</i>		
	→	<i>за-гір-с'к(уї)</i>		
	→	<i>м'їж-гір-н(уї)</i>		
	→	<i>м'їж-г'ір-с'к(уї)</i>		
	→	<i>на-г'ір-н'(її)</i> <i>на-г'ор-н'(її)</i>		
	→	<i>на-г'ор'-ан(уї)</i>		
	→	<i>н'їд-г'ір-н(уї)</i>		
	→	<i>н'їд-г'ір-с'к(уї)</i>		
	→	<i>н'їд-гор-їст(уї)</i>		

Традиційно саме таку модель пропонують дослідники (Грищенко 1978: 179, Жовтобрюх 1979: 243–248, Карпівська 2002: 210–211, Аркушин 2004: 674–675 та ін.) для творення прикметників на зразок *загірний*, *міжгірний*, *нагірний*. Зокрема, щодо прикметників, утворених за допомогою конфікса *за-...-н-*, М. Жовтобрюх зазначає, що «префікс *за-* [...] може виступати в значенні ‘такий, що перебуває за межами чогось’. Утворені в такий спосіб прикметники мотивуються відповідними безпрефіксними прикметниками і сполученнями прийменника *за* з іменниками в формі орудного відмінка» (Жовтобрюх 1979: 246).

Як уже було зазначено, діалектний матеріал пропонує значно ширший «набір» твірних і мотиваційних основ, а також складніші семантичні структури і базових слів, і дериватів, тому однозначно про префіксально-суфіксальне творення, очевидно, говорити не варто, наприклад:

загірний (*загірний*) ‘розташований за горами, за горою; загірний (про землі, територію)’ (Желехівський–Недільський 1: 238, Грінченко 2: 26, СУМ 3: 77, СУМ-20: 949); пор.: *Загорніи части земли Угорской* (XVII) (Тимченко–МС 1: 265); антропонім *Ма(р)ко Заго(р)ный* (СУМ XVI–XVII 10: 4);

загірський (*заг'орскій, загірский*)

1. ‘розташований за горами, за горою; загірний (про землі); = **загірний**’ (Желехівський–Недільський 1: 238);

2. ‘привезений із **загір'я** ²⁴ (з Угорщини чи Румунії): *На зелѣномъ зарѣночку пасѣ мѣлый кѣны, Я бы еѣ испѣзнала, бо вѣнь у галѣонѣ, Ой а галѣонѣ Коломѣйскѣй, капелюхѣ загѣрскѣй, А мѣй мѣлый чорнобрѣвый, якѣ панѣ Перерѣвскѣй* (Головацкий 1982: 501); *Вѣцѣв носили за Гору бриндзи продавати тай воли, а вѣтив виносили кукурудзи, зелѣзо, крисанѣ та загѣрскѣ шовковѣ фустки и усѣку крамѣшину, куповану у мадѣрскихъ ‘бѣвтахъ’* (Шекерик–Доників 2009:

²⁴ **Загір'я** (*загѣрье, загѣрья, загіре*) 1. ‘місцевість за горою, за горами’ (Срезневский 1: 907 [Іпатієвський літопис], Тимченко–МС 1: 265, Желехівський–Недільський 1: 238, Головацкий 1982: 557, Грінченко 2: 26, СУМ 3: 77, СУМ-20: 949); 2. ‘територія за Чорногірським хребтом – Угорщина, Румунія’ (Мосора 1885–1896: 49, Шекерик–Доників 2009: 306); *загѣра* 1. ‘= *загір'я* 1’ (Яворницький 1920: 157), 2. ‘= *загір'я* 2’ (Шекерик–Доників 2009: 305).

108); На |камени|, на наїви^ш:иім, си^дди^т |Доўбуш |г^ирк-иї, / Та|к-иї |фаїниї таї ве|селиї, капел'ух заг^ирк-иї (СГГРЯ 1: 507);

2.1. 'який мешкає на загір'ї 2': Розказали Туманюкови, що загирські Волохи, як си вертали з долу, збиткувалися з них и зробили їм багато шкоди (ШЕКЕРИК-ДОНИКІВ 2009: 289); Пішов Лукин дальше [...] в Луги. А воно ні! На одному закруті плаю заступає йому дорогу... Хто ж би? Відьма! Загірська відьма. Лукин пізнає її, бачив її на Шницях (ЛОМАЦЬКИЙ 1965: 187);

міжгірний 'розташований між горами' (СУМ 4: 727, СУМ-20: 1627);

міжгірський (міжгір'с'кий, межігірський, межігірский)

1. 'розташований між горами, на міжгір'ї 1, 2⁵ (ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 1: 433, ГРІНЧЕНКО 2: 415); пор.: Посылаю письмо инока Межигорского монастыря, в Сьчи запорожской в духовникахъ будучого (XVII) (ТИМЧЕНКО–ІС: 843); Козакам... позволяется любо козацко служит под сотнею... любо боарско при мс. [монастирі? – Т. Я.] межигорском (XVIII) (ТИМЧЕНКО–ІС: 131);

1.1. 'пов'язаний із Міжгір'я 3; із Міжгірським р-ном Закарпатської обл.: Міжгір'с'коіе око пана уздр'іло д'їуку (МИГОЛИНЕЦЬ–ПИСКАЧ 2004: 136);

нагірний (нагірній, нагорній) 'розташований на горі, у горах' (ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 1: 470, СУМ 5: 48, СУМ-20: 1716); Живе не дома він, а в замку десь нагірньому старому (ГРІНЧЕНКО 2: 476); Велика та широка вулиця прорізує нагірню сторону села, що більш скидається на містечко (РУСОВ 1905: 42);

підгірний

1. 'розташований біля підніжжя гори, на підгір'ї 1' (ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 2: 639, ГРІНЧЕНКО 3: 162, СУМ 6: 414); Біл'шинств'о к'лалі та|кі ха|ти / під|гірні ха|ти / це вже |була в|лика / а ти|пер вже і дво|верх'ові кла|дуть і ш'е кла|дуть (ГУЙВАНЮК 2006: 112);

1.1. 'який мешкає на підгір'ї 1': Вийди, вийди, мила, з хати, ти, дівчино підгірня (ГРІНЧЕНКО 3: 162);

2. 'пологий, похилий, спадистий': Підгірна гора (ВЕРХРАТСЬКИЙ 1902: 449);

підгірський (підгірский)

1. 'розташований біля підніжжя гори, на підгір'ї 1' (ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 2: 639):⁶ Бувало... були у підгірських місточках великі рокові ермарки (ГК 1935: 65); Уся глиняна посудина, якої уживають Гуцули, походить із трьох підгірських місточок, а то із Косова, Кутів і Пістиня (ШУХЕВИЧ 2: 271); пор.: Братству лвовському и виленському, таже встѣм подгорским обывателем (СУМ XVI–XVII 7: 71); 8родил'са шнѣ в' краяхъ Под'горскихъ Премы(с)кихъ (СУМ XVI–XVII 5: 61);

1.1. 'розташований на підгір'ї 2; прикарпатський; бойківський': Бувало, на Рахманцикий були у підгірських містечках великі рокові ермарки (ШЕКЕРИК-ДОНИКІВ 2009: 48);

⁵ **Міжгір'я** / **межігір'я** / **меджегір'я** (Між'їр'а, межігір'я, меджегір'я, міжгіре) 1. 'долина між горами; западина' (ТИМЧЕНКО–МС 1: 425, ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 1: 442, ГРІНЧЕНКО 2: 415); 2. 'місцевість між горами; міжгір'я' (ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 1: 442, ПИРТЕЙ 1986: 201); 3. 'сміт Міжгір'я Закарпатської обл.' (НИКОЛАЕВ–ТОЛСТАЯ 2001: 122).

⁶ **Підгір'я** (підгіре, підгір'я, підгіре, н'ідгір'я, Підгіре) 1. 'місцевість біля підніжжя гори, гір; підгір'я' (СУМ XVI–XVII 9: 43, ТИМЧЕНКО–ІС: 837, ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 2: 639, ГРІНЧЕНКО 3: 162, ГОЛОВАЦКИЙ 1982: 487, ШУХЕВИЧ 3: 205, ВЕРХРАТСЬКИЙ 1912: 143, СУМ 6: 414); 2. 'Прикарпаття; Бойківщина' (СУМ XVI–XVII 2: 77, ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 1: 572, ШУХЕВИЧ 3: 123); 3. 'підніжжя гори' (БІЛЕЦЬКИЙ–НОСЕНКО 1966: 279, КСГТ).

1.2. 'вироблений на підгір'ї 2': *Ручний підгірський хрест* (Гуцульська вистава в Коломиї) (Колцуняк 1919: 222).

Окрему групу формують прикметники з префіксом **з-** (із-): *згірний* (*ізгёрный*), *згірністий*, *згёристий*. Можемо припустити, що твірною основою для *згірністий*, *згёристий* є слово *згірний*, яке в діалектах засвідчено з ідентичною семантикою 'пологий, похилий, спади́стий; під невеликим нахилом'. У деяких дериватів розвинулося також протилежне значення 'крутий, стрімкий (про гору)', пор.:

згірний (*згірний*, *ізгёрный*)

1. 'пологий, похилий, спади́стий; під невеликим нахилом (про гору, поле)': *Ізгёрна гора* (ВЕРХРАТСЬКИЙ 1899: 222);

2. 'крутий, стрімкий (про гору)' (ОНИШКЕВИЧ 1: 302);

3. 'розташований на горі; нагірний' (ГРІНЧЕНКО 2: 138);

згірністий (*згірністий*) '=*згірний* 1' (ОНИШКЕВИЧ 1: 302);

згёристий (*згёристий*)

1. '=*згірний* 1' (ГОЛОВАЦКИЙ 1982: 595, СУМ 3: 519, СУМ-20: 1123): *Двір був згористий, і до ланку треба було під'їжджати трошки під гору* (ГРІНЧЕНКО 2: 140); *Згористий* (ВЕРХРАТСЬКИЙ 1877: 21);

2. '=*згірний* 2' (ЖВЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 1: 293).

IV. Композити, складні прикметники, утворені переважно основоскладанням.⁷ Домінують деривати, утворені на основі атрибутивних (прикметник + іменник) словосполучень, зокрема:

високогірський 'який міститься, розташований високо в горах; високогірний': *На лаз-ді́йствах високогірських – малорі́льних, ни повинні нам подобатиси великі и те́жкі штуки* ['корова' – Т. Я.] (ГК 1935: 128);

гірнопромисловий 'гірничопромисловий' (ГРІНЧЕНКО 1927: 348);

крутогірний

1. 'із крутими гірськими схилами (про гору, підвищення)' (ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 1: 385, СУМ 4: 377, СУМ-20: 1444);

2. 'який має стрімкі береги (про річку)': *Дні́пр той дужий крутогі́рний* (Грінченко 2: 315);

3. 'зі стрімкими горами (про місцевість)' (СУМ 4: 377, СУМ-20: 1444);

плоскогірний 'розташований у *плоскогір'ї* (про гірський хребет)': *Дальше на північних схід і́де плоскогі́рне пасмо, 5–7 км широ́ке* (ШУХЕВИЧ 1: 4; СУМ 6: 592);

простогі́рний 'дуже стрімкий, крутий; прямовисний (про гору, скелю)' (ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 2: 779);

святогі́рський (*святогорський*) 'пов'язаний зі святим місцем, Афоном – «святою горою» (про дзвін, монастир)': *Уда́рь шумно в' крі́сы святогорський дзвоне́* (БІЛЕЦЬКИЙ–НОСЕНКО 1966: 197);

⁷ Імовірно, за допомогою суфіксації утворені композити *плоскогірний* (від *плоскогі́р'я* 'високо [понад 500 м] піднята над рівнем моря ділянка суходолу' [СУМ 6: 592]; проте Є. Карпіловська пропонує інший варіант творення [КАРПІЛОВСЬКА 2002: 211]) та *чорногі́рський* (від ороніма *Чорногора* 'назва найвищого хребта Українських Карпат; Чорногора').

чорногірський

1. 'пов'язаний із Чорногорою (про гірську вершину, хребет, долину)': *Долини північних боків того цілого пасма так само скалисті і пропасисті, які під пасмом чорногірським* (ШУХЕВИЧ 1: 4); *Від чорногірського шпиля «Пін Іван» обнижує ся на полудне гірський ґрунь, що творить угорсько-галицьку границю* (ШУХЕВИЧ 1: 3);

2. 'розташований, локалізований у місцевості Чорногори (про околицю, світ)': *Одно переділкова стая під Стайками у воколици Чорногірській* (ГК 1935: 132);

3. 'пов'язаний із місцевістю Чорногори; характерний для місцевості Чорногори (про клімат)': *Дес-ни-дес видко по маленькій хатчині, що отек из страху передь буйним вітром чорногірським си ховає в зашепетинах* (ШЕКЕРИК-ДОНИКІВ 2009: 304); *Не знав досі, що це таке чорногірський вітер та буря* (ЛОМАЦЬКИЙ 1965: 37);

чорногорій⁸ 'який пов'язаний із чорною горою; чорногірський' (ПІПАШ-ГАЛАС 2005: 38, 222); пор. *чорна гора*.

Ще кілька прикладів не підпадають під моделі творення складних прикметників літературної мови, адже «діалектний словотвір характеризується певною кількістю тільки йому притаманних рис» (ЗАКРЕВСЬКА 1976: 139), а саме: *горохіжий* 'який живе в горах (про тварин); дикий' (ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 1: 154).

Від дієслова *гороїжитися* утворений прикметник *гороїжний* (*гороїжний*, *гореїжний*, *горіжний*), засвідчений у джерелах ХІХ – початку ХХ ст. зі семантикою:

1. 'гордовитий, зарозумілий, зухвалий' (ГОЛОВАЦКИЙ 1982: 487, ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ–НЕДІЛЬСЬКИЙ 1: 152–154);

2. 'сердитий, злий' (ГОЛОВАЦКИЙ 1982: 487);

3. 'шумний, жвавий, рухливий': *Старьими людьми село порадне, Паробочками село горюжне, А дьвовчками село весело* (ГОЛОВАЦКИЙ 1982: 487).

Цікаві приклади фіксують пам'ятки української мови ХVІІ ст., наприклад: *горіносний* (*горівзносний*) 'який підноситься вгору, до неба, до Бога': *Свѣтъ... естество легкое, просвѣтительное горѣносное, скороходное* (ТИМЧЕНКО-ІС: 581); *Тогда бы свѣтло(с)ть и(х) і теплота, яко с прирощена горѣносна; вса бы са оберноула в'збѣрѣ и на высоту приходила* (СУМ ХVІ–ХVІІ 7: 44); *Называетъ тую офѣру Анафорою горѣвзвзною* (ТИМЧЕНКО-ІС: 581); *горолетний* 'який рухається, проходить угорі, у височині (про Сонце)': *И оукрасивъ его видѣніе, различнымъ свѣтомъ: горолетнымъ, свѣтоносным(м), скороходнымъ слнцемъ* (СУМ ХVІ–ХVІІ 7: 38); (*Бгѣ*) *нбо... поукрасивъ... свѣтомъ: горолетнымъ свѣтоносным... слнцемъ* (ТИМЧЕНКО-ІС: 577). Можна припустити, що ці композити утворені на підставі вербальних словосполучень (дієслово + прислівник).

Г. Аркушин зазначив, що «якщо в діалектному словотворі композитні іменники більш часто вживані, то складні прикметники – дуже рідко (виняток становлять народні пісні)» (АРКУШИН 2004: 680), проте серед аналізованих дериватів із коренем *-гор-* вони становлять 20%.

Аналіз формальної та семантичної структур дериватів виявив, що семантика базового слова є основою формування семантики похідних. Залучення історичних матеріалів

⁸ Семантичні відмінності між композитами *чорногірський* і *чорногірний* можемо пояснити паспортизацією фіксації. *Чорногірський* документуємо у працях В. Шухевича, В. Ломацького, І. Шекерика-Доникова, що відтворюють говірку і побут гуцулів, які мешкають поблизу Чорногори – хребта Українських Карпат. Натомість *чорногорій* (від *чорна гора* 'гора, покрита хвойним лісом') – записи в селах Косівська Поляна і Росішка Закарпатської обл.

дало змогу виявити не тільки найдавніші фіксації дериватів (*горъшьньнєє цѣсарьствоиє; въ горъшьняга книги написама* – від XI ст.), фонетичні варіанти (*горний* – від XII ст., *гірний* – від XIX ст. [зі значенням ‘пов’язаний із горою, з горами’]; *горський* – від XV ст., *гірський* – від XIX ст.), а й семантичні трансформації (наприклад, *г’ірний* [г’ірний, г’ірний], *гор’ишні* та *г’ірс’кий* [г’ірс’кий]).

ЛІТЕРАТУРА

- АРКУШИН 2004 = АРКУШИН Г. Л. *Іменний словотвір західнополіського говору*. Луцьк, 2004.
- АРКУШИН 2016 = АРКУШИН Г. Л. *Словник західнополіських говірок*. Луцьк, 2016.
- БІЛЕЦЬКИЙ-НОСЕНКО 1966 = БІЛЕЦЬКИЙ-НОСЕНКО П. П. *Словник української мови*. Київ, 1966.
- ВЕРХРАТСЬКИЙ 1877 = ВЕРХРАТСЬКИЙ І. Г. *Знадоби до словаря южнорусского*. Львів, 1877.
- ВЕРХРАТСЬКИЙ 1899 = ВЕРХРАТСЬКИЙ І. Г. *Знадоби до пізнання угорско-руских говорів. Говори з наголосом движимим*. (Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. 27–30.) Львів, 1899.
- ВЕРХРАТСЬКИЙ 1901–1902 = ВЕРХРАТСЬКИЙ І. Г. *Знадоби для пізнання угорскоруских говорів. Говори з наголосом сталим*. (Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. 40, 44–45.) Львів, 1901–1902.
- ВЕРХРАТСЬКИЙ 1902 = ВЕРХРАТСЬКИЙ І. Г. *Про говір галицьких лемків*. (Збірник фільологічної секції Наукового товариства імені Шевченка. Т. 5.) Львів, 1902.
- ВЕРХРАТСЬКИЙ 1912 = ВЕРХРАТСЬКИЙ І. Г. *Говір батюків*. (Збірник фільологічної секції Наукового товариства імені Шевченка. Т. 15.) Львів, 1912.
- ГК 1935 = *Гуцульский календарь на рік 1935*. Варшава, 1935.
- ГЛІБЧУК 2005 = ГЛІБЧУК Н. М. (ред.) *Українські говірки південно-західного наріччя. Тексти*. Львів, 2005.
- ГОЛОВАЦЬКИЙ 1982 = ГОЛОВАЦЬКИЙ Я. Ф. *Матеріали для словаря малорусского наречия. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 10*. Пряшів, 1982. 311–612.
- ГОЦКИЙ 1895–1903 = ГОЦКИЙ И. А. *Бойковский словарь. Слова, употребляемые бойками в селе Ясене в ближайшей окрестности села Перегинска в Стрийских горах. Временник Ставропигийского института, 1895–1903*.
- ГРИЦЕНКО 1990 = ГРИЦЕНКО П. Ю. *Ареальне варіювання лексики*. Київ, 1990.
- ГРИЦЕНКО 1978 = ГРИЦЕНКО А. П. *Прикметник в українській мові*. Київ, 1978.
- ГРІНЧЕНКО = ГРІНЧЕНКО Б. Д. *Словарь української мови в 4 томах*. Т. 1–4. Київ, 1907–1909.
- ГРІНЧЕНКО 1927 = ГРІНЧЕНКО Б. Д. *Словник української мови*. Т. 1–3. Київ, 1927.
- ГУЙВАНЮК 2006 = ГУЙВАНЮК Н. В. (ред.) *Буковинські говірки. Хрестоматія діалектних текстів*. Чернівці, 2006.
- ЕСУМ = *Етимологічний словник української мови*. Т. 1–6. Київ, 1982–2012.
- ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ-НЕДІЛЬСЬКИЙ = ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ Є., НЕДІЛЬСЬКИЙ С. *Малоруско-німецький словар*. Т. 1–2. Львів, 1885–1886.
- ЖОВТОВРЮХ 1979 = ЖОВТОВРЮХ М. А. (ред.) *Словотвір сучасної української літературної мови*. Київ, 1979.
- ЗАКРЕВСЬКА 1976 = ЗАКРЕВСЬКА Я. В. *Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті*. Київ, 1976.
- ЗАКРЕВСЬКА 1997 = ЗАКРЕВСЬКА Я. В. (ред.) *Гуцульські говірки. Короткий словник*. Львів, 1997.
- КАРПІЛОВСЬКА 2002 = КАРПІЛОВСЬКА Є. А. *Кореневий гніздовий словник української мови. Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями*. Київ, 2002.
- КМІТ 1934–1939 = КМІТ Ю. *Словник бойківського говору*. Самбір, 1934–1939.

- КОВІЛЬНИК 1936 = КОВІЛЬНИК В. Матеріальна культура села Жукотина, турчанського повіту. *Літопис Бойківщини* 7. Самбір, 1936. 16–65.
- КОВІЛЬНИК 1937 = КОВІЛЬНИК В. Історія самбірської церкви Р[іздва] Пр[есвятої] Д[іви] М[арії]. *Літопис Бойківщини* 9. Самбір, 1937. 1–62.
- КОЛЕСНІК 2016 = КОЛЕСНІК Л. Я. *Номінація людини в покутсько-буковинських говірках: генеза та просторове варіювання*. Дис. канд. філол. наук. Київ, 2016.
- КОЛЦУНЯК 1919 = КОЛЦУНЯК Г. Народні хрести в Коломийщині. *Матеріали до української етнології* XIX–XX. Львів, 1919. 215–230.
- КСГГ = *Картотека Словника гуцульських говірок*. Зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів.
- ЛЛ 2015 = ХОВЗЕЙ Н., СІМОВИЧ К., ЯСТРЕМСЬКА Т., ДИДИК-МБУШ Г. *Лексикон львівський: поважно і на жарт*. Львів, 2015.
- ЛОМАЦЬКИЙ 1965 = ЛОМАЦЬКИЙ М. *Заворожений світ*. Ч. 1. *По той бік Чорногори*. Мюнхен–Нью Йорк, 1965.
- МИГОЛИНЕЦЬ–ПИСКАЧ 2004 = МИГОЛИНЕЦЬ О., ПИСКАЧ О. (ред.) *Українські закарпатські говірки. Тексти*. Ужгород, 2004.
- МОСОРА 1885–1896 = МОСОРА М. (збір.) *Словар гуцульський*. [Рукопис.] 1885–1896. Зберігається в архіві І. Франка у Києві (№ 3/100).
- НИКОЛАЕВ–ТОЛСТАЯ 2001 = НИКОЛАЕВ С. Л., ТОЛСТАЯ М. Н. *Словарь карпатоукраинского торуньского говора (с грамматическим очерком и образцами текстов)*. Москва, 2001.
- ОНИШКЕВИЧ = ОНИШКЕВИЧ М. Й. *Словник бойківських говірок*. Т. 1–2. Київ, 1984.
- ОНИЦЬУК 1909 = ОНИЦЬУК А. Матеріали до гуцульської демонології. Записані у Зелениці, надвірнянського повіта, 1907–1908. *Матеріали до української етнології* XI. Львів, 1909. 1–139.
- ПИРТЕЙ 1986 = ПИРТЕЙ П. *Словник лемківської говірки. Матеріали для словника*. Івано-Франківськ, 1986.
- ППАШ–ГАЛАС 2005 = ППАШ Ю., ГАЛАС Б. *Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Російка Рахівського р-ну Закарпатської області)*. Ужгород, 2005.
- РУСОВ 1905 = РУСОВ М. Гончарство у с. Опшні у Полтавщині. *Матеріали до української етнології* VI. Львів, 1905. 41–59.
- СГТРЯ = АСТАФ'ЄВА М. М., ВОРОНИЧ Г. В. *Словник гуцульських говірок Річки та Яворова*. Т. 1. Івано-Франківськ, 2014.
- СРЕЗНЕВСКИЙ = СРЕЗНЕВСКИЙ И. И. *Материалы для словаря древнерусского языка*. Т. 1–3. Санкт-Петербург, 1893–1912.
- СУМ = *Словник української мови*. Т. 1–11. Київ, 1970–1980.
- СУМ XVI–XVII = *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* Т. 1–17. Львів, 1996–2018.
- СУМ-20 = *Словник української мови*. Т. 1–10. <http://sum20ua.com>.
- ТИМЧЕНКО–ІС = ТИМЧЕНКО Є. *Історичний словник українського языка*. Харків–Київ, 1930–1932.
- ТИМЧЕНКО–МС = ТИМЧЕНКО Є. *Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.* Т. 1–2. Київ–Нью-Йорк, 2002.
- ФАЛЬКОВСЬКІ 1935 = ФАЛЬКОВСЬКІ Я. Село Волосате, ліського повіту. Начерк матеріальної культури. *Літопис Бойківщини* 5. Самбір, 1935. 14–28.
- ФРАНКО = *Галицько-руські народні приповідки*. Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. Т. 1–3. (Етнографічний збірник 10, 16, 23–24, 27–28.) Львів, 1901–1910.
- ШЕКЕРИК–ДОНИКІВ 2009 = ШЕКЕРИК–ДОНИКІВ П. *Рік у віруваннях гуцулів*. Верховина, 2009.
- ШИЛО 2008 = ШИЛО Г. *Наддністрянський регіональний словник*. Львів–Нью-Йорк, 2008.

- ШУХЕВИЧ = ШУХЕВИЧ В. Гуцульщина. Т. 1–5. Львів, 1899–1908.
- ЭССЯ = Этимологический словарь славянских языков. Вып. 1–41. Москва, 1974–2018.
- ЯВОРНИЦЬКИЙ 1920 = ЯВОРНИЦЬКИЙ Д. Словник української мови. Т. 1. Катеринослав, 1920.
- ЯНЦЕНЕЦЬКА 1979 = ЯНЦЕНЕЦЬКА М. Н. Семантические вопросы теории словообразования. Томск, 1979.
- ЯСТРЕМСЬКА 2015 = YASTREMSKA Tetiana: The lexeme *верх*: its phonetic and semantic features, and derivative resources in south-western dialects of Ukrainian. *LingVaria* 1 (2015): 221–239.
- ЯСТРЕМСЬКА 2017a = ЯСТРЕМСЬКА Т. Динаміка семантичної структури лексеми *верх* у говірках південно-західного наріччя. В кн.: *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології*. Київ, 2017. 502–514.
- ЯСТРЕМСЬКА 2017b = ЯСТРЕМСЬКА Т. До проблеми кореляції формальної і семантичної структури дериватів із коренем *-верх-*. В кн.: *Język w regionie – region w języku* 2. Poznań, 2017. 121–140.
- ЯСТРЕМСЬКА 2018a = ЯСТРЕМСЬКА Т. Прислівники місця в говорах української мови: статична локалізація. В кн.: *Лінгвістика* 1. Старобільськ, 2018. 70–84.
- ЯСТРЕМСЬКА 2018b = ЯСТРЕМСЬКА Т. Епідигматичний діалектний словник: ідея, концепція, засади. В кн.: *Діалектологічні студії* 11. Слово – словник – корпус. Львів, 2018. 273–301.

TETIANA YASTREMSKA

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies, National Academy of Sciences of Ukraine (Lviv)

Formal and Semantic Structures of Derivatives in the Dialects of the Ukrainian Language: the Problem of Correlation

This paper deals with the problem of correlation between the formal and semantic structure of derivatives. The paper suggests examples of derivative of the root *-gor-* (*-gip-*, *-gyp-*) and represents the semantic opposition ‘top’ ↔ ‘bottom’ – fragments of the derivative clusters of the base words of the opposition *гора* ‘mountain’, ‘top’.

The corpus of adjectives with the root *-gor-* (*-gip-*, *-gyp-*) amounts to more than 60 units. It describes the orientation of objects in the space as well as identifies the spatial qualification of an object and models the coordinate system of the linguistic (resp. dialectal) worldview. The author scrutinizes the semantics of the adjectives: unprefixed derivatives of the 1st and 2nd degrees of derivation (*гірний* / *гірний*, *горавий*, *горістий*, *горішній*, *гірський*, *гиряний*, *горіський*, etc.); prefixal-suffixal formations (*згірний*, *згірністий*, *загірний*, *нагірний*, *пагористий*, etc.), and compounds (*крутогірний*, *плоскогірний*, *простогірний*, etc.). The semantic structure of adjectives is analyzed within two semantic subcomplexes: ‘the top of the object’ and ‘high / low limit’. The subcomplexes unite the meanings of the adjectives, which are structured hierarchically. All meanings (components of the semantic structure) are illustrated by examples of dialectal speech. These meanings represent different aspects of the Ukrainians’ life.

The analysed units represent semantic and typical features for the south-western dialects of the Ukrainian language. The sources of the study are historical and regional dictionaries (by Ye. Zhelekhivskyi, S. Nedilskyi, P. Biletskyi-Nosenko, D. Yavornytskyi, B. Hrinchenko, etc.) and texts as well as linguistic atlases. Semantic changes, as based on the analysis of historical sources and manuscripts of the Ukrainian language from the 11th century, were recorded at different historical stages. It is possible to identify the specific features of the perception of the world and differences in the worldview of dialect speakers, their knowledge, and collective experience, and represent the specific features of dialect nomination, derivation, and semantics.

The dialectal data provided in the 7 comparative tables of the lexeme's derivation and semantics, and what is more, semantic changes of the adjectives *зірський* / *зорський* and *зорішний*. The oldest fixations of derivatives from the 11th century and the semantic evolution of the words are documented. The analysis of the formal and semantic structures of derivatives proved that the semantics of the base word is the basis for the formation of the semantics of derivatives.

Keywords: dialects of the Ukrainian language, adjectives, compounds, derivatives, formal structure, semantic structure, semantic opposition, motivation, correlation

